

УДК 94 (477.83/.86): 930.1

ББК 63.3 (4 Укр) 6

*Василь Бурдуланюк***ФЕДІР ВОВК І ГАЛИЧИНА**

У статті розглядаються творчі зв'язки відомого українського етнографа, антрополога й археолога Федора Вовка з Галичиною. Зокрема, приділено увагу взаєминам ученого з І.Франком, М.Грушевським, В.Гнатюком, К.Студинським та іншими вченими НТШ. Показано також вклад Ф.Вовка в дослідження етнографічних та антропологічних особливостей населення карпатського регіону.

Ключові слова: Галичина, Наукове товариство імені Шевченка, етнографія, антропологія, музеї.

Окремим аспектам наукової діяльності відомого українського вченого Ф.Вовка присвятили свої праці В.Качкан та І.Раковський [6; 7]. Ґрунтовне дослідження, присвячене його життю і творчості підготувала дослідниця О.Франко [13]. Однак проблема творчих зв'язків ученого з Галичиною ще не знайшла належного висвітлення в українській історіографії. Це визначає завдання, які намагаємося розв'язати в статті.

Постать визначного етнографа, антрополога й археолога Федора Кіндратовича Вовка вирізняється серед українських учених другої половини ХІХ – початку ХХ століть.

З 1879 року за активну громадську діяльність його починає переслідувати влада царської Росії. Майже 30 років Ф.Вовк змушений був жити в еміґрації, переважно в Парижі. Перебуваючи там, він підтримував тісні творчі зв'язки з І.Франком, М.Павликом, В.Гнатюком, К.Студинським та іншими галицькими вченими. Як видно з його листування з К.Студинським, учений хотів переїхати до Львова й працювати там в університеті [1, арк.1, 5], але це питання, на жаль, не знайшло позитивного вирішення. У 1899 році Ф.Вовка обрали дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка. Того ж року за редакцією ученого почали виходити у Львові “Матеріали до українсько-руської етнології”, де надруковано близько десяти його робіт. Крім того, він публікував свої праці в ЗНТШ і галицьких часописах “Правда”, “Житє і слово” та “Літературно-науковий вісник”.

За допомогою Паризького антропологічного товариства й Наукового товариства імені Шевченка Ф.Вовк у 1903–1906 роках досліджував антропологічні й етнографічні особливості населення карпатського регіону. Йому допомагали в цьому Л.Гарматій, М.Кос, М.Русов, І.Попель та інші вчені й громадські діячі [6, с.76].

У 1903 році під час наукової експедиції, що тривала майже два місяці, Ф.Вовк робив антропологічні обміри населення в Перемишлі, Коломиї, Кутах, Довгопіллі, Вижниці й Чернівцях. Ученим цього разу було обміряно близько 400 чоловік і зроблено майже 600 антропологічних і 100 етнографічних фотографій [14, с.13–14].

У 1904 році Ф.Вовк здійснив наукову експедицію на Бойківщину й Гуцульщину. В експедиції на Бойківщину взяли участь І.Франко та З.Кузеля [15, с.11]. Вони відвідали Мшанець, Лавочне, Славськ, Гребенів, Сколе та інші населені пункти. І.Франко опублікував про це в 1905 році у Відні цікаву інформацію. Лише через 67 років цей матеріал І.Франка був перекладений і надрукований українською мовою [11; 12]. Пізніше Ф.Вовк побував на буковинській і галицькій Гуцульщині, де також проводив антропологічні дослідження. Загалом у 1904 році ним було обміряно близько 300 чоловік і зроблено понад 600 фотографій [15, с.11–12, 14].

Улітку того ж року він разом з І.Франком, М.Грушевським, С.Томашівським та іншими вченими виступав із лекціями перед слухачами літніх вакаційних університетських курсів у Львові, що були організовані для студентів із Наддніпрянської України [2, арк.3].

У 1905 році Ф.Вовк і З.Кузеля при сприянні В.Гнатюка провели етнографічну експедицію між залізницями Стрий–Лавочне–Мукачів і Станіславів–Ясиня–Сигет [3]. Вони поставили перед собою мету закінчити розпочате в 1904 році дослідження етнографічного переходу від бойків до гуцулів у Галичині та вперше провести антропологічні дослідження бойків і гуцулів на Закарпатті. Понад три місяці по обидва боки Карпат вони відвідали близько сорока населених пунктів, зробили обміри 299 чоловік і біля 600 фотографій [16, с.24]. На підставі проведених досліджень учені прийшли до висновку, що, по-перше, на Прикарпатті, на правому березі річки Лімниці, уже відчутні примішки гуцульського елемента в архітектурі, ноші й антропологічному типі, і чим далі на південь, примішка ця збільшується, а в селах Пасічній і Зеленій уже переважає настільки, що населення можна вважати цілком гуцульським. По-друге, проведені дослідження переконують, що гуцули галицькі, буковинські й закарпатські майже цілком ідентичні з етнографічного й антропологічного боку. Багато спільного також у бойків по обох боках Карпат [16, с.22–24].

Улітку 1906 року Ф.Вовк разом із З.Кузелею та І.Раковським здійснили етнографічну експедицію на Лемківщину, де відвідали Сянок, Новий Сонч, Ганьчову, Гладихів та інші населені пункти. Вони обміряли тоді близько 150 чоловік і зробили 400 фотографій [17, с.14]. Результати проведених упродовж 1903–1906 років досліджень учений узагальнив у спеціальній праці. Крім того, Ф.Вовк двічі, у 1904 і 1905 роках, звітувався перед Антропологічним товариством у Парижі та двічі (17 лютого та 3 березня 1906 року) виступав з доповідями про гуцулів і бойків у Російському імператорському географічному товаристві в Петербурзі [13, с.144].

Слід зауважити, що, проводячи свої дослідження в Галичині, Ф.Вовк найбільше уваги приділив етнографічній групі гуцулів, бо на той час піддавалося сумніву навіть саме їх слов'янське походження. Унаслідок багаторічних досліджень він прийшов до висновку, що “нічого особливого виключного у порівнянні з іншими українцями гуцули не мають, бодай у таких основних мірах, як головний покажчик, зріст, барви волосся. Таким побитом знищується усяка можливість думати, що вони не належать антропологічно до української групи. Цілком навпаки, ми вбачаємо у всіх помірах надзвичайну одноманітність, яка вказує на суцільність етнічного типу і дуже незначні расові домішки” [13, с.145].

Варто згадати й про те, що в 1900 році Ф.Вовк отримав запрошення до співробітництва з етнографічним відділом Російського імператорського музею в Петербурзі. Він із задоволенням відгукнувся на пропозицію створити в музеї відділ україніки й почав із цією метою систематично збирати етнографічні й антропологічні матеріали на території Галичини. 17 січня 1904 року рада етнографічного відділу згаданого музею на своєму засіданні вирішила запропонувати Ф.Вовку зайнятися збиранням колекції для етнографічного відділу серед українського населення Галичини й виділила для цього дві тисячі крб. [4, арк.1]. На ці кошти вчений придбав майже 1500 оригінальних експонатів із Бойківщини, Гуцульщини та інших регіонів [4, арк.3–4]. 5 лютого 1905 року згадана рада знову виділила йому 2 тисячі крб. на продовження збиральницької роботи в Галичині. Учений на ці кошти закупив і відіслав до Петербурга 444 експонати [4, арк.31, 36–49].

У 1906 році Ф.Вовком у Галичині було придбано для згаданого музею 474 експонати вартістю 1526 крб. [4, арк.1–61]. Збирав він у Галичині експонати для цього петербурзького музею й пізніше. Зокрема, у 1910 році вчений збирав експонати в Бродівському повіті, а в 1912 році придбав 19 предметів на виставці гуцульських виробів у Коломиї [4, арк.78, 87]. Слід зауважити, що Ф.Вовк водночас багато зробив для поповнення експонатами музею НТШ у Львові та створення українських експозицій в інших музеях, зокрема Віденському етнографічному, Музеї людини в Парижі тощо.

Цікаво відзначити, що завдяки Ф.Вовку в кінці XIX – на початку XX століть починають налагоджуватися наукові зв'язки Галичини з Францією. Обмін літературою, публікації Ф.Вовка у Львові та Парижі, запрошення українських учених для виступів у Сорбонні – такі були форми цих наукових взаємин. У червні 1891 року за ініціативою Ф.Вовка в Сорбонні на курсах професора Марселя Дюбуа відбувся звіт галицького вченого Григорія Величка про географію Галичини й Буковини. Він подав їх геологічну характеристику, кліматичний опис, флору й населення, підкреслив, що сіль і нафта – це основні природні багатства Галичини, які перевищують вартість усіх добутоків корисних копалин Австрії. Виступ Г.Величка був на той час першою ластівкою наукових взаємин між Францією і Україною [5].

На Міжнародному конгресі фольклористів, що відбувся в Парижі у вересні 1900 року, де Ф.Вовк був одним з організаторів, цікавим явищем було прослуховування за допомогою фонографа голосів співців світу, у тому числі українських. Ф.Вовк прочитав на конгресі реферат галицького етнографа В.Охримовича про останки первісного комунізму в Галичині, а також повідомлення І.Франка “Етнографічний рух в Галичині в XIX ст.” [18, с.3–10].

Революційні події 1905 року в Росії дали можливість Ф.Вовку повернутися з еміграції. Із цього часу він жив і працював у Петербурзі. Викладав в університеті, Археологічному інституті, а з 1907 року завідував етнографічним відділом Російського музею [8, с.62]. У 1912–1913 роках у Кабінеті антропології Петербурзького університету перебував на стажуванні й співпрацював з Ф.Вовком його учень зі Львова І.Раковський [7, с.3]. Він був обраний тоді членом Антропологічного товариства при Петербурзькому університеті. На основі зібраного матеріалу І.Раковський згодом опублікував спеціальне дослідження “Кості черемисів з давніх гробів у Тоншаєві Костромської губернії”.

На початку XX століття Ф.Вовк разом з М.Грушевським, І.Франком, А.Кримським та іншими вченими підтримав ідею підготовки й видання першої української енциклопедії. Вони об'єднали свої зусилля і разом з російським ученим О.Шахматовим розпочали роботу з підготовки чотиритомного енциклопедичного довідника “Український народ в його минулому і сучасному”, маючи на меті систематизувати основні відомості про історію, географію, культуру й господарство України. До цієї благородної справи разом із вченими Наддніпрянщини були залучені галицькі науковці І.Зілинський, В.Охримович, С.Рудницький, С.Томашівський та інші. Вийшли у світ лише перші два томи праці [9; 10]. Інші томи через революційні катаклізми опубліковані не були.

Ф.Вовк, завершуючи в другому томі згаданого видання огляд етнографічних особливостей українського народу, підкреслив, що наш народ на всій території, яку він займає, відрізняється рядом загальних для всього його складу етнографічних особливостей, які не залишають сумніву в тому, що він являє собою одне етнічне ціле, яке цілком чітко виділяється із середовища інших слов'янських народів [10, с.647]. Це видання стало своєрідною візитною карткою українського народу, воно засвідчило також, що українська національна наука, незважаючи на несприятливі умови, досягла високого ступеня свого розвитку.

У 1915 році він публікує етнографічний нарис про Галичину в збірнику “Галичина, Буковина, Угорська Русь”, що був виданий у Москві співробітниками часопису “Украинская жизнь” [13, с.119], і статтю про Західну Україну, ілюстровану фотографіями з Поділля, Волині й Галичини, готує альбом фотографій, у Російському музеї влаштовує виставку предметів побуту населення Галичини.

Поряд з науковою роботою Ф.Вовк вів також активну громадську діяльність, зокрема в листопаді 1914 року в Петрограді був відкритий Український лазарет для поранених і військовополонених галичан. Ф.Вовк був одним із його організаторів.

Наведені факти переконливо свідчать про вагомий внесок Ф.Вовка у вивчення антропологічних і етнографічних особливостей населення карпатського регіону та про тісні зв'язки вченого з науковцями Галичини.

1. Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 362, оп. 1, спр. 263.
2. Державний архів Львівської області, ф. 298, оп. 1, спр. 3.
3. Інститут археології НАН України, відділ рукописів, ф.1, спр. 1664–1665.
4. Архів державного музею етнографії народів Росії (Санкт-Петербург), ф. 1, оп. 2, спр. 73.
5. Діло. – 1891. – Ч. 131.
6. Качкан В. Видатний антрополог Федір Вовк / В. Качкан // Українське народознавство в іменах / В. Качкан. – К., 1995. – Ч. 2. – С. 72–81.
7. Раковський І. Погляди Хведора Вовка на расовість українського народу / І. Раковський. – Львів, 1926. – 18 с.
8. Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки). – К., 1991. – 478 с.
9. Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Санкт-Петербург, 1914. – Т. I. – 360 с.
10. Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Петроград, 1916. – Т. II. – 347 с.
11. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Жовтень. – 1972. – № 8. – С. 113–119.
12. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Жовтень. – 1972. – № 9. – С. 137–143.
13. Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч / О. Франко. – К., 2001. – 378 с.
14. Хроніка НТШ. – Львів, 1903. – Ч. 16.
15. Хроніка НТШ. – Львів, 1904. – Ч. 20.
16. Хроніка НТШ. – Львів, 1905. – Ч. 24.
17. Хроніка НТШ. – Львів, 1906. – Ч. 28.
18. Цвенгрош Г. Невідоме Франкове повідомлення на Паризькому міжнародному конгресі / Г. Цвенгрош // Українське літературознавство. – Львів, 1993. – Вип. 58. – С. 3–10.

The article deals with the creative relations of the famous Ukrainian ethnographer, anthropologist and archeologist Fedir Vovk with Galychyna. Attention is paid to the mutual relation of the scientist with I. Franko, M.Grushchynskyi, V.Gnatyuk, K.Studynskyi and with other scientists of Shevchenko Scientific Association. The article reveals the contribution of F.Vovk to the investigation of the ethnographical and anthropological peculiarities of the population of the Carpathion region.

Key words: Galychyna, Shevchenko Scientific Association, ethnography, anthropology, museum.

УДК 94 (477)+94 (438)“XIX”
ББК 63.3 (4 Укр) 51

Ігор Райківський

МІЖ КОНФРОНТАЦІЄЮ І СПРОБАМИ ПОРОЗУМІННЯ – ТЕНДЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН У ХІХ СТОЛІТТІ

У статті висвітлюються тенденції українсько-польських взаємин у ХІХ столітті. На основі численних фактів доводиться неоднозначність польського впливу на український національний рух, де були прояви як взаємної співпраці, так і відкритого протистояння між двома сусідніми народами.

Ключові слова: національний рух, взаємини, порозуміння, суперечності.

Серед актуальних проблем вітчизняної історичної науки є об'єктивне й неупереджене висвітлення українсько-польських стосунків у ХІХ столітті. Донедавна історія українського національного відродження традиційно подавалася дослідниками як хроніка українсько-польського протистояння. Однак таке трактування грішить односторонністю, не враховує суперечливих тенденцій у взаєминах двох сусідніх народів. “... Ця залежність (між українцями й поляками. – *І.Р.*), – стверджує сучасний дослідник Олег Турій, – далеко не завжди була такою прямою і однозначною. І хоча українцям у Галичині на протязі кількох віків поневолення довелося поборювати не лише тяжкий соціально-економічний гніт польської панівної верхівки, але й повне заперечення їх